

Bielorussia irradiada

Schientscha e politica da l'ambient suenter la catastrofa

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Tgi ch'examinescha ina charta geografica dal Grischun d'avant gnanca tschient onns s'accorscha da quai ch'ins ha cuntanschi en il fratemp areguard toponims rumantschs. Svanids èn oz «Fellers», «Fetan», «Mühlen», «Panix», «Reams», «Schweiningen» euv. Igl è succedi insatge analog suenter 1975 en Catalogna, nua ch'ins ha prendi cumià da nums spagnols sco Gerona e Lérida per restaurar las furmas indigenas Girona e Lleida. Suenter 1991 han l'Ucraina e Bielorussia uffizialisà ils nums indigenes da lur vischnancas; uschia han ins midà era lur transcripziun en noss alfabet. L'autur da questas lingias aveva memorisà lur nums russ 1941–1944 sco uffant, cun tadlar las novitads davart la guerra mundiala: Berditshev, Gomel, Grodno, Tschernigov euv.; oz tunan els Berditschiv, Homel, Hrodna e Tschernihiv, tenor la charta stradala nr. 1198 (Europa) edida 2011 da Kümmerly + Frey. Avant 25 onns, ils 26 d'avrigl 1986 ha ina maidudida catastrofa nucleara derasà en l'entir mund il num russ d'in lieu ucranais sper il cunfin bielorus; lez num, Tschernobil, è vegnì puspè endament cun la nova catastrofa nucleara, quella dal Giapun. Sequentamain vegn duvrà il num uffizial ucranais da quella disgraziada vischnanca: Tschornobil. 70 % da las radiaziuns producidas da lezza explosiun han tutgà la Bielorussia (9,5 milliuns olmas) e contaminà a lunga vista 23 % da ses intschess, cun la citad da Homel (oz 500 000 olmas) e fin a Mahilëu (oz 372 000 olmas). A Mìnc, chapitala dal pajais, operescha il Center internaziunal da furnaziun e sentupada «Johannes Rau» (CIFS). Astrid Sahn, sia scheffa, ha deditgà in essai a la schientscha e politica da l'ambient 25 onns suenter Tschornobil (1). I suonda ina resumaziun da lez artigel.**

Consequenzas da l'explosiun

La vieuta en l'Uniu sovietica (US) ha entschavì 1985, cur che *Mihail Serghejevitich Gorbatschov* è vegnì secretari general da la partida unica, pia vairamain il schef suprem dal vast pajais. «Sias refurmas han attratg l'attenziun publica, per l'emprima giada en l'entira US, sin ils abus ecologic devastants che l'economia centralisada planisada commetteva explotond intensivamain las resursas. En bunamain tuttas republicas sovieticas èn naschids moviments per l'ambient che han drizzà grevas reproschas a Moscau. Per metter ad ir ina politica ecologica adequata ed impedir dapli periclitaziun sanitaria, parevi pia opportun da vegnir liber da Moscau. Problems ecologic èn pia vegnids tiers postulats naziunals ed han contribuì a moda relevanta a la fin da l'US (...). Ins megliurava l'entira agricultura ed explotava intensivamain la turba; quai periclitava las unicas cuntradas da pali. Grondas interpresas, cunzunt petrochemicas, donnegiavan l'aria e l'aua. Ma la catastrofa da Tschornobil ha

fatg scumparair tut tschels problems (...). Ins stima ch'ella chaschunia 235 milliardas dollars donns economics en Bielorussia per ils onns 1986–2015 (...). 1990 han las emprimas elecziuns libras dat ¼ dals mandats en il Soviet suprem a persunas che n'appartegnevan betg a la partida unica; lur hani cuntanschi che l'assemblea ha declerà l'entir intschess bielorus zona ecologicamain periclitada. Pauc pli tard ha la proclamaziun da suveranità punctuà: «La republica sovietica bielorusa dovra sia libertad e suveranità surtut per salvar ses pievel da las consequenzas da la catastrofa da Tschornobil.» Ma la dissoluziun da l'US a la fin da 1991 ha chaschunà ina drammatica crisa economica che ha muntà ina duscha fraida per la nova schientscha ecologica. La Bielorussia independenta n'ha betg pudì finanziar l'entir program promulgà 1990–1991, cun sias vastas masiras socialas e da translocaziun. Blera glied ha renunzià a la translocaziun porschida perquai ch'in post da lavur n'era betg segirà (...). Ins ha lura promovì la «renaschientscha da las regiuns contaminadas» (...). Iniziativas privatas d'agid ord blers pajais europeics [sco la Svizra] (...) invitavan surtut uffants da las regiuns irradiadas a segirns da recreaziun» (pp. 181–183).

Commemorar u emblidar?

Ins n'astga betg emblidar Tschornobil. Per trair endament lezza catastrofa, lavuran il CIFS e l'Ovra internaziunal da furnaziun e sentupada (Dortmund) «per documentar il moviment da solidarità da lezza giada ed il destin dals uscheditgs «liquidatur». Manegiads èn ils passa 600 000 umans ch'ins ha engaschà per cumbatter l'incendi dal reatur, bajegiar ses mantè da protecciun ed exequir las mesiras da translocaziun ed autras disposiziuns preventivas en ils intschess irradiads. Ins als numna perquai «ils salvaders da l'Europa», e quai cun tutta raschun, damai ch'i han impedì che l'Europa vegnia anc dapli donnegiada. Da 2011 duain ins als trair puspè endament al public cun viadis da perditgas istoricas, exposiziuns ambulantas e publicaziuns (...). Uschi stat mo ina baselgina memoriala ortodoxa a Mìnc, sco er, en singuls lieus contaminads, monuments che sa distinguan strusch da quels che fan endament las unfrendas da la Segunda guerra mundiala. L'eroisaziun da lezza victoria [sovietica] dominescha cleramain en la memoria da la Bielorussia uffiziala. La glied giavischa da supprimer il privel zuppà, ma preschent dapertut (...). La regenza vul bajegiar in implant atomic per ch'il pajais vegnia pli autarc areguard l'energia (...). Problematic esa cunzunt ch'ins ha puspè intensivà l'exploziun da la turba per duvrar dapli resursas energeticas naziunals; quai augmenta il sbuf da CO₂» (pp. 185–187).

La sensibilidà crescha

«En il mintgadi bad'ins dentant blers indizis che la schientscha ecologica e sani-

tara da la populaziun crescha. Plaun a plaun vegnan ils ciclists elements permanents dal maletg urban da Mìnc; las autoritads construeschan las emprimas vias da velos. Dapi in temp marchesch'ins mangiativas senza meds da conservar e che n'èn betg manipuladas geneticamain. Perencunter na certitgesch'ins fin ussa betg products da l'agricultura ecologica, schebain ch'i vegnan cleramain dumandads: Glied che porchas vacanzas a la champagna fa reclama cun «mangiativas ecologicas» ord l'atgna cultivaziun. En bleras abitaziuns privatas chat'ins glischs da spargn. Dentant entschav'ins pir a separar ruments, numnadamain mo palpieri, vaider e butiglias da plastic (...). Il CIFS ed il Center d'uffants «Nadeschda» [Speranza] (...) han mess ad ir 2008 ina gestiun ecologica (...) per sustegnair il svilup da tals sistems en organisaziuns nuncommerzialas sut la nota «Cicogna alva». Sper posts da rehabilitaziun e scolas han era singulas pravendas ortodoxas e catolicas mussà interess» (pp. 187–188). La populaziun bielorusa è cristiana ortodoxa per 60% e catolica per 8% tenor «Fischer Weltatmanach 2011»; il «Calendario Atlante De Agostini 2011» dat las cifras da 40% e 7%, cun 50% «senza confessiun u ateists» (2).

Scolas ed organisaziuns

Sahm punctuescha: «L'educaziun è essenziala per promover la schientscha ecologica (...). Passa tschinquanta scolas mainan tras tutta sort projects, per exempel acziuns da protecciun da la natira, ubain fabricaziun da satgs da stoffa per ch'ins desistia da starnuz da plastica (...). Il stadi sustegna la promoziun d'in turissem rural ecologic per franar la fuga da la champagna. Per carmalar giasts entschav'ins a perscrutar l'istorgia, la fauna e la flora dals singuls lieus, far reviver artisanats tradiziunals, construir vias da velos e sendas da viandar euv» (pp. 188–189). En la Bielorussia dal nord nasha il flem Biariesina (Beresina) che sbucca en il Dnepr damanaivel da Homel. La Svizra pudess gidar las populaziuns da là, cun documentaziun davart ils cumbats sanguinus da november 1812, nua che blers Svizzers da la «Grande Armée» èn morts (v. La Quotidiana dals 16 da november 2010). Naschì en la Bielorussia dal nord è er il pictur Marc Chagall (1887–1985); en il Fraumünster da Turitg pon ins admirar sias fanestras cun temas biblics. L'autura rapporta plinavant: «Ina da las principalas organisaziuns ecologicas, l'Uniu per proteger ils utschels, s'engascha per mantegnair e restaurar las cuntradas da pali. In'otra uniu cusseglija e sustegna vischnancas per stgaffir in sistem da separaziun e riciclagi dals ruments, ubain, en ambients rurals cun bleras funtaunas, per segirar la qualitad da l'aua da baiver. La «Rait verda» reunescha pliras organisaziuns ecologicas, cun gruppas da lavur davart la midada da clima, l'agricultura ecologica, il consum conscient da l'ambient euv. La stad 2009 hana manà tras ensem l'emprim forum ecologic public (...). Ils contacts stabilids grazia a l'agid umanitar han gidà ordvart a metter ad ir quell'activitads novas cun bleras forzas giuvnas (...). I pudessan dentant effectuar dapli sche las cundiziuns politicas da basa sa meglierassan (...). Anc adina po mo ina part da la populaziun acceder a posts da scolaziun supplementara e da cussegliaziun ed a tecnicas ecologicas suffizientas» (p. 189). Ma co vai vinavant cun la Bielorussia?

1. Astrid Sahn, 25 Jahre nach Tschernobyl: Umweltbewusstsein und Umweltpolitik im heutigen Weissrussland. En: «Ost-West. Europäische Perspektiven» 2010/3 (ISSN 1439-2089) pp. 181–189. Adressa: Renovabis, Domberg 27, D-85354 Freising. Fax: 0049 8161/5309-11. Posta electronica: info@renovabis.de. Internet: <http://www.renovabis.de>
2. Calendario Atlante De Agostini 2011, Novara (Istituto geografico De Agostini) 2010, p. 379, chavazzin «Bielorussia».

